

Tuba KÖKSAL

Dr. |Dr.

Ankara-TÜRKİYE

Ankara-TURKIYE

ORCID: 0000-0001-9367-7317

koksal7@gmail.com

Modernleşme ve Kimlik

Öz

Sanayi Devrimi sonrası modernleşme olarak adlandırılan toplumsal, kültürel ve ekonomik yapılarıdaki dönüşüm bireyin gündelik hayatında kimliğinin inşasında da değişimi ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. İnsan hangi topluluğa doğarsa doğsun; genetik özelliklerinin aracılığıyla veya sonradan edindiği bilgi, maruz kaldığı hayat şartları gerek toplumsal gerekse kişilik özellikleri açısından bir kimlik inşasına onu mecbur kılar. İnsan içinde bulunduğu toplumun, grubun, ailenin ya da çevrenin özelliklerinden etkilenir. İçinde bulunduğu ortamın özellikleri ya da toplumsal kurumların kişiden beklentileri nispetinde kişi kimliğini ya şekillendirir ya da beklentiler çerçevesinde uyum sağlar. Bu çalışma ile amaçlanan 17. ve 18. yüzyıllarda başlayan ve modernleşmenin etkisi ile insanların doğal süreçleri dışında maruz kaldıkları etkilere ve kimliklerine yönelik müdahalelere ışık tutmaktır. Rönesans ile birlikte geçmişe ait olan her şeye karşı yönelik hareketlerin içine bireyin yeniden inşasının da dâhil edildiği görülmektedir. Bu makale ile amaçlanan modernleşme bağlamında gerçekleşen toplumsal dönüşümlerin bireyin kimlik inşasına etkilerine ışık tutmaktır. Her ne kadar geleneksel toplumlardan modern toplumlara geçiş belirli aşamalara bağlansa da modernleşme bağlamında Batılı toplumlarda meydana gelen ideolojik ve kurumsal değişimler, farklı coğrafya ve kültürlerde kendi toplumlarına has dinamiklerde setretmiştir. Çalışmada modern toplum ve bireysel kimlik oluşumu açıklanmaya çalışılırken; kitle kültürü, kimlik problemleri, kimlik oluşumuna toplum yapılarının etkileri de incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Kimlik, Toplumsal Yapı, Kültür

Modernization and Identity

Abstract

The transformation in social, cultural and economic structures called modernization after the industrial revolution has brought about change and transformation in the construction of identity in the daily life of the individual. No matter which community people are born into, the knowledge acquired through genetic characteristics or later on, the living conditions they are exposed to compel them to construct an identity in terms of both social and personality characteristics. People are affected by the characteristics of the society, group, family or environment in which they live. Depending on the characteristics of the environment in which they live or the expectations of social institutions, people either shape their identity or adapt within the framework of expectations. The aim of this study is to shed light on the effects that people are exposed to outside of their natural processes and the interventions on their identities with the effect of modernization that started in the 17th and 18th centuries. With the Renaissance, it is seen that the reconstruction of the individual was included in the movements against everything that belonged to the past. The aim of this article is to shed light on the effects of social transformations in the context of modernization on the identity construction of the individual. Although the transition from traditional societies to modern societies is tied to certain stages, in the context of modernization, ideological and institutional changes in Western societies have set in different geographies and cultures in dynamics specific to their own societies. While trying to explain the formation of modern society and individual identity in the study; mass culture, identity problems, the effects of social structures on identity formation will also be examined.

Keywords: Modernization, Identity, Social Structure, Culture

Giriş

On yedinci yüzyıldan itibaren toplumlar geleneksel yapılardan modern olarak nitelenen yapılara evrilmeye başlamıştır. Bu değişim toplumsal yapı ve kurumlarda görüldüğü kadar bireylerin gündelik hayat içerisinde yaşadıkları ve oluşturdukları kimlik rolleri üzerinde de belirgin bir biçimde gözlemlenmiştir. Sanat ve edebiyatta kendini gösteren modernleşme; zamanla bireyi ilgilendiren teknoloji, iletişim, toplumsal yapı, siyaset gibi her alanda değişim, gelişim ve yenilik olarak var olmuştur. Modernleşmenin fiziksel ve ideolojik özelliklerini şekillendiren temel öge, aydınlanmanın rasyonel ve bilimsel açıklamalar aracılığıyla insanın akıl ve yargı yetisine yaptığı vurgudur (Bennett, 2013, s. 59).

Modernleşme fikri, öncelikle kendi özgüllüğünü kavramaya katkıda bulunan tarihsel ve kültürel etmenlerin doğuracağı sorunlara karşılık açıklama yapmalıdır. Modernleşmeye dair en önemli sorun, modernleşmenin ne zaman başladığı ve kendisini nasıl kurduğudur (Çiğdem, 2015, s. 64). Modernleşme üzerine yazılan yazılar ve modernleşme kuramlarına bakıldığında, modernleşmenin temellerinin Rönesans ile birlikte aydınlanmaya dayandığı görülmektedir. Rasyonalizm, pozitivism ve ekonomik gelişmeyi öncelikle sebebiyle kapitalizm üzerinden kendisini cisimleştirmeye çalışan modernleşme; gelenekselliğe ve feodaliteye dayalı toplumsal yapı ve kurumları 'ilerleme ve gelişmeye' vurgu yaparak en azından modern devletler ve toplumlarda sonlandırmıştır. Dünyanın geneline yayılan modernleşme, bazı temel özelliklerini paylaşan medeniyet modellerine kaynak olmuştur. Batılı toplumlarda özgün modernleşmenin öncülerinin ötesinde geniş kapsamlı değişiklikler yaşanarak; ideolojik ve kurumsal dinamikler çerçevesinde değerlendirildiğinde farklı yapılar ortaya çıkmıştır. Modernleşme oluşumunu farklı kurumsal sistemler içerisinde gerçekleştirmiştir. Bunlar modern kapitalist sistemler ve küresel modern devlet sistemleri olmakla birlikte aynı zamanda bu yapılar yeni hegemonyalar ile karşı hegemonyalar kurulmasıyla beraber yer değiştirmeler ve inşa süreçleri devam etmiştir. Bu yapılar öncelikle Avrupa'yı geliştirmiş sonrasında da emperyalist, sömürgeci, ekonomik ve politik genişleme ile dünyaya yayılmıştır (Eisenstadt, 2010, s. 3). Uzak bölgelerin sömürgeleştirilmesi projesi, kültürün aydınlanma fikrine güçlü bir uyarıcı etki yaparak, tebliğ misyonuna dünya çapında yeni bir anlam ve boyut kazandırmıştır. 'İnsanların aydınlatılması' görüşünün aynaya yansıyan görüntüsünde 'beyaz adamın misyonu' ve 'yerlileri vahşi durumlarından kurtarmak' kavramları şekillenmiştir. Kısa bir süre sonra bu kavramların 'gelişmiş' dünyayı sorgulanamaz mükemmellikte, taklit edilen ve dünyanın geri kalanı tarafından er ya da geç istenir bir konuma teşvik eden bir evrimsel kültürel teori şeklinde yayılması teşvik edildi. Dünyanın geri kalanına bu hedefe ulaşmak için aktif bir şekilde yardımcı olunarak, direnenlere gerektiğinde zor kullanıldı. Modern gelişmiş devletlere dünyada yaşayan 'diğerlerini' dönüştürme işlevi yüklendi (Bauman, 2015, s. 11-12). Modernleşmenin sürekli değişen yapısal ve kurumsal boyutları, kültür ve bireyin kimlik inşası ile iç içe geçmiş farklı toplumlarda farklı modern kimlik oluşturma serüvenlerini ortaya çıkarmıştır.

1. Modernleşme Nedir?

Modernleşme, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçen sürede özellikle Batı Avrupa'da ve sonrasında Kuzey Amerika'daki teknik, bilim, ekonomik ve politik toplumsal sistemlerde meydana gelen değişimin sonucunda gelişerek sonrasında diğer Avrupa ülkelerine yayılan bir süreçtir. 19. ve 20. yüzyıllardan itibaren de Asya ve Afrika kıtalarına yayılmıştır (Eisenstadt, 2014, s. 11). Modernleşme, Sanayi Devrimi sonrası toplumsal kurumlarda meydana gelen değişimleri de ifade eder. Toplumların modernleşme süreçlerinde yapıları, tarihsel serüvenleri itibarıyla ve dayandıkları temellerde farklılıklar olmasına rağmen ortak özellikler inşa edilmiştir.

Modernleşme, Marksist toplumsal gelişme değerlendirmesine alternatif bir düşünce ortaya koyma amacıyla Amerika Birleşik Devletlerindeki gelişim uzmanlarının gayretleriyle 1960'ların başında yaygın biçimde kullanılan bir yaklaşım olarak ifade edilebilir (Marshall, 2009, s. 508). Modernleşmenin kültürel ve politik programı, insan faktörü, özerklik ve bireyin zamanın akışındaki

yerini anlama anlayışında bir kaymaya neden olmuştur. Bu kaymanın sebeplerine bakıldığında ilk olarak; sosyal, ontolojik ve politik düzenin öncül ve meşruiyeti kabul edilmemiştir. Sonrasında programın özü; evrenin, insanın ve toplumun 'vatandaşlığa geçmesi' ve 'dış' otorite veya geleneğin sahiplerinden kurtulma arayışı olarak devam etmiştir. Son olarak, modernleşmenin bilinçli insan faaliyetleri tarafından oluşturulabileceği varsayımı (Eisenstadt, 2010, s. 3) kabul görmüştür. Modernleşme kuramı ile modernliğin tüm toplumlara yayılmasının mümkün olduğu ifade edilerek; toplumların ekonomik ve teknolojik anlamda az gelişmişlik sorunlarının kökeninde kalkınma sorununun yattığı ve az gelişmiş toplumların modernleşmeleriyle birlikte kalkınma sorunlarını da çözeceklerini savunulmuştur. Ekonomik kalkınma ve modernleşme arasında zorunlu bir bağ kurularak; kalkınmanın tarihin doğal akışı ile mümkün olmadığı (Çapçioğlu, 2013, s. 300) fikri öne sürülmüştür.

Modernleşmeyi açıklayan yaklaşımların en gelişkin türlerinde, modernleşme kuramı Talcott Parsons'ın yapısal farklılaşma olarak aldığı sürecin başlangıcına gönderme yaparak açıklanmaktadır. Modernleşmenin aşamaları farklı toplum yapılarında farklı sırayla ilerleyebilir. Teknoloji ve değerlerdeki değişimlerle modernitenin başlaması toplum bilimciler tarafından tercih edilmektedir. Modernleşme sürecinin sonucunda kurumlar artar, geleneksel toplumlardaki basit yapılar yerini karmaşık ve iç içe geçmiş yapılara bırakır (Marshall, 2009, s. 509). Modern toplumda yüksek eğitim ve bilimsel araştırmalar çok önemlidir. Pazar, bürokrasi ve birlikçi yapılar modern toplulukların farklılaşma ve çoğulculuşma süreçlerinde artarak büyümektedir. Modern toplumlarda evrimsel değişme sürecinde roller, birliktelikler ve normlar değiştiğinden aile ve örgütlenme; kırsal aileye ve işlevlerine göre farklı bir görünümündedir. Evrimin önemli bir göstergesi olan uyum kapasitesinde artış, sosyal birimlerin daha özgür işleyişine yol açtığı (Canatan, 2017, s. 129) ifade edilmektedir.

Modernleşmenin ilk çalışmalarına bakılınca Talcott Parsons Durkheim'ın sistem işlevlerine ve farklılaşmaya ilişkin düşüncelerini modern Amerikan sosyolojisine taşıdığı görülmektedir. Yapısal işlevselci anlayışa göre farklılaşma modernleşme olarak ifade edilmiştir. Bu yeni yön sadece toplumsal sistemlerin genel boyutunu değil, aynı zamanda her yerde hüküm süren değişimin yegâne yönüdür. Bu yön ile birlikte Parsons ve ardılları büyük ölçüde düşünsel bir dönüşümü gerçekleştirmişlerdir (Waters, 2008, s. 450-451). Bu kapsamda iki modernleşmeci kuramcudan bahsedilebilir: M. Levy ve N. Smelser (Waters, 2008, s. 453).

Malcolm Waters, Levy'nin modernleşme ile ilgili tanımını oldukça maddeci olduğunu belirtmektedir. Levy, toplumun ve üyelerinin, cansız güç kaynaklarını kullanma ve çabalarının etkilerini çoğaltacak aletleri kullanma ölçüsünde modernleşmiş olacağını belirtir (Waters, 2008, s. 452). Levy, modern toplumlarla geleneksel toplumları görünümleri ve örgütsel bağlar olarak sınıflandırır.

Levy'e göre modern toplumların görünümleri:

- Toplum birimleri, ortaklık özellikleri(kolektiviteleri) ve rolleri, yerine getirdikleri eylem tipleri bakımından, yüksek ölçüde uzmanlaşmışlardır. Bu demektir ki, bireyler rollerini uygularken kullandıkları becerilerde uzmanlaşabilirler.
- Toplum birimlerinin kendilerine yeterlilikleri, görel olarak, düşük düzeydedir. Kendi kendilerine üretmedikleri kaynakları sağlamak için başka birimlere dayanmalıdırlar.
- Değer yönelimleri yüksek düzeyde evrenselcidir. Bu değerler kimin ne olduğundan çok duruma göre ne yapabileceği üzerinde durmaktadırlar.
- Farklı ve uzmanlaşmış eylemleri koordine ve kontrol etme ihtiyacından dolayı, gittikçe artan, karar verme sürecinin merkezileştirilmesi olmuştur.
- Uzmanlaşmış birimler arasındaki alış verişin büyük bir kısmı, genel bir aracı ile(para gibi) ve Pazar ortamında oluşur(Waters, 2008, s. 452).

Levy'e göre modern toplumların örgütsel bağları:

- Yaygın bir bürokrasinin kurumlaşması meydana gelir; bu olmaksızın uzmanlaşmış etkinliklerin eşgüdümü ve denetimi olanaksız kalırdı.
- En çok iki kuşağı kapsayan, tek boyutlu soydan gelimi zayıflatan ve temel akit olarak karı koca ilişkisi üzerine odaklanan, çok boyutlu karı koca ailesi kurulur (Waters, 2008, s. 453)

Smelser Levy'nin soyut tasvirine karşı öz kuramsal açıklama getirmekte ve modernleşmeyi ekonomik gelişmeyle eşitlemektedir. Yapısal farklılaşmada dört alana vurgu yapar:

- Üretim dağıtım ve değişim gibi ekonomik eylemler, aile içinden dışarı çıkarılır.
- Ailenin etkilerinin yeniden üretimde ve duygularda yoğunlaşmasıdır.
- Laik ilgi alanlarının dini ilgi alanlarından ayrılmasıdır.
- Doğuştan gelen statü derecelendirmelerinin ayrıntılı mesleki hiyerarşilerle yer değiştirmesidir (Waters, 2008, s. 453-454).

Walt Whitman Rostow, 'Ekonomik Büyümenin Aşamaları'nda modern toplumların dönüşüm süreçlerini beş aşama da tanımlar.

- Geleneksel toplumlar; toplumsal hareketliliğin az olduğu, sınırlı üretimin olduğu, tarıma dayalı ve sınıflar arası geçişliliğin sınırlı olduğu, toprak sahiplerinin söz sahibi olduğu toplumlardır.
- Ekonomik kalkınmanın ön koşulları: 18. yüzyılın başlarında Batı Avrupa ve özellikle İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Bilimsel yenilikler ve sanayi makineleriyle tarım ve endüstride yeni üretim araçları kullanılmıştır.
- 'Kalkış' olarak nitelendirdiği aşamayı ilk olarak İngiltere gerçekleştirmiştir. Endüstri ve tarımda yeni teknolojiler kullanılarak üretim faaliyetleri artmıştır.
- 'Olgunluk' aşaması ile birlikte; modern teknoloji araçları endüstriyel faaliyetlerde kullanılarak, üretimin her aşamasında teknik ve bilgiden faydalanılmıştır.
- Son olarak, 'yaygın tüketim' aşamasıyla dayanıklı tüketim malzemelerinin yaygınlaşması ve hizmet sektöründe çalışanların artmasıdır.

Rostow, geleneksel toplumdan modern topluma geçişte evrensel aşamalar olarak sıraladığı bu aşamaların diğer toplumlar için de bir örnek oluşturacağını iddia eder.

Rostow'a göre geleneksel toplumlardan modern toplumlara geçişte sıraladığı bu aşamalar diğer toplumlar içinde geçerli bir örnektir. İlk olarak Avrupa toplumlarında gerçekleşen modernleşme, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'da daha sonraları bu aşamaları tamamlamıştır. Gelişimlerini doğal yollardan tamamlamayan toplumlar ise dışarıdan müdahalelerle bu aşamaları tamamlayacaktır (akt. Şen, 2016, s. 62). Max Weber' in bu minvalde en önemli katkısı Protestan Ahlakı Kapitalizm'in Ruhunda da bahsettiği; kültürel değerlerin ve dini inançların batı kapitalizmin gelişimi ile ilgili kapsamlı analizidir. Bu bağlamda bakıldığında pek çok araştırmacı ve sosyolog modern devletin gelişimini ekonomi temelli açıklamıştır. Günümüzde de açıklamalar kısmen tüketim ve toplumu temelli olarak sürdürülmektedir. Weber Durkheim'la benzerlikler taşısa da kültür analizinde yöntem sunmaktadır. Weber Modernleşmeyi geleneksel dünya görüşünün kaybolması ve rasyonelliğin doğuşu olarak olumlarken diğer taraftan Kitle toplumu kuramları aracılığıyla modern toplumlardaki büyük sosyal çeşitlilikler, yaygınlaşan soyutlanma ve hızlı sosyal değişme bireylerin dengeli kimlik değişmesini zorlaştırmaktadır. Weber, sembolik sınıflandırmaların kuralları ve resmi pratiklerle daha az ilgilenirken, büyük tarihsel geçişlerde rol oynayan değerlere daha fazla ilgi duymaktaydı (Bocock, 2005, s. 248-253). Klasik modernleşme kuramına yapılan en önemli katkı, her biri farklı modernleşme izlenimine sahip olan Marx, Weber ve Durkheim tarafından gerçekleştirilmiştir (Çapcıoğlu, 2013, s. 307).

Modernleşme kuramı, modernleşme sürecinde iletişim teknolojisinin önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Bu çerçevede kitle iletişim araçlarının gelişmekte olan ülkelerde güçlü

bir değişim unsuru olduğu kabul edilmektedir. Çünkü onlar insanların tüketim arzularını tetikleyerek, kalkınmayı ve modern toplumun oluşumunu engelleyen geleneksel değerleri ortadan kaldırma isteklerini harekete geçirerek, (Çapcıoğlu, 2013, s. 305) etnik farklılıkların silinmesine, kent merkezlerinde iş bölümüne katılmak için hâkim grupların onayını almaya zorunluluğunu doğuracağı ifade edilmiştir (Bilgin, 1994, s. 83).

Modernleşme yerine gelişme ve ilerleme kavramları da sosyal bilimciler tarafından kullanılabilir. Gelişme bir anlamda modernleşmenin pratik kullanımınıdır. Gelişme, toplumun ekonomik yapısındaki büyüme ve ilerlemeyi, modernleşme de ekonomik gelişmeyle beraber; kültürel, siyasi, psikolojik ve sosyal ilerleme süreçlerini ifade etmektedir. Modernleşme yerine ilerleme de kimi zaman kullanılabilir. Düşünce dünyasındaki ilerleme, insanlığın tarihsel olarak iyiye ve güzele olan inancını ifade etmektedir (Çapcıoğlu, 2013, s. 289-291).

2. Modern Toplum Yapılarının Kimlik Üzerindeki Etkileri

Toplumsal değişimler hedeflenirken bireylerin içselleştireceği ve kendi yaşam tarzları ve gündelik hayatlarında kabul gösterecekleri fikirler ve kavramlarla yola çıkılır. Böylelikle hedeflenen değişim toplum geneline yayılabilir. Modernizm, Sanayi Devrimi sonrası toplumu oluşturan kurumlardaki değişimin sonucu ortaya çıkarken, bu kurumlar içerisinde yaşayan bireylerin kimlik inşasını da etkilemiştir. Geleneksel yapılardan oluşan toplumlar sanayi devrimi sonrası modern yapılara dönüşürken; üretim ve tüketim tarzındaki değişimler kapitalizm doğurmuş ve bu da modern bireyin kimlik inşasında rol oynamıştır.

Zygmunt Bauman, kimliği açıklarken iki tür cemaatten bahseder: Bunlar, kader veya ilkeler doğrultusunda bir araya gelmiş cemaatlerdir. Mensuplarının 'kopmaz bağlarla birlikte yaşadığı' veya 'ilke ve fikir birlikteliğiyle bir arada bulunan' cemaatlerdir. Birinci cemaat üyeleri; giderek artan sayıdaki çağdaşları içinde olduğu gibi kendisinden esirgendiğini ifade eder. Esirgenmemiş olsaydı kimsenin kendisine kimliği hakkında soru sormayacağını belirtir. Kimlik meselesinin ikinci tür cemaatlere maruz kalınması ile birlikte ortaya çıkacağını belirtir ve günümüzün kültürlü ve renkli dünyasında maruz kaldığı 'fikir ve ilkelerle bir arada bulunan cemaatlerini' akla getiren ve bunları birleştiren birden fazla fikir olması nedeniyle bir arada olduklarını ifade eder. Cemaat mensuplarını kendi etraflarında şekillendiren bu fikir ve ilkelerin varlığı nedeniyle kişi karşılaştırma yaparak tercihlerde bulunur. Bazen başkalarının yaptığı tercihleri içselleştirerek tercihini gözden geçirerek uyumsuz taleplerini uzlaştırmak zorunda kalır (Bauman, 2017, s. 19-20). Bu da insanın kendi inandıkları ile değil de dışlanmaktan korktuğu grubun istekleri doğrultusunda hareket etmesini sağlar.

Bireysel kimlik kişinin kendi hayat tarzından hareket ederek refleksif olarak kavradığı benliktir. Birey olmak sadece refleksif bir aktör olarak yorumlanmamalıdır. Bireyin kendine ve başkalarına uyguladığı 'birey' fikriyle hareket etmesidir. Farklı kültürlerde insanların birey fikrinden ne anladığı değişmekle birlikte, kişinin kendi yüklediği anlam da büyük önem taşımaktadır. 'Ben' terimini her toplumda farklı bağlamlarda kullanma yeteneği refleksif kişilik algısının belirleyici özelliğidir (Giddens, 2014, s. 75).

Modern birey anlayışının on beşinci yüzyıla uzanan bir tarihi vardır. Rönesans, insanın dünyadan beklentilerindeki farklılaşmayı ve yaşam anlayışına yönelik düşüncelerindeki değişikliği beraberinde getirmiştir. (Bilgin, 2007, s. 57). Modern toplumlar, bireysel etkinlikler ve kuramsal yapılar bakımından farklılaşmış ve uzmanlaşmış toplumlardır. Modern toplumlar yapıları dâhil olmayı akrabalık bağları ya da toplumsal sınıf gibi doğuştan gelen ya da içine doğulan özellikler belirlemez. İnsanlar hayatları boyunca çabalarıyla uzmanlaştıkları roller arasında yaşamları süresince değişiklik yapabilmektedirler (Eisenstadt, 2014, s. 13). İlerlemenin ön koşulu olarak kabul edilen modern kurumların çeşitli nedenlerle zorlamalarla kurulduğu modern ulus-devletlerinde, bireyin kimlik inşası devlet eliyle yapılması gereken bir araca dönüştü. Devlet kurallarını ve kontrolünü kendisinin koyduğu kimliğin yöneticisi misyonunu üstlendi. Modern devlet tek özdeşleşmeye

yönelir, nedeni ulusal kimliği tanımlamak için Fransa’da olduğu gibi tek kültürel kimliğin tanınması ya da ulusun bağrında belli bir kültürel çoğulculuk kabul ederken Amerika Birleşik Devletlerindeki gibi tek ‘meşru kimlik’ olarak referans bir kimlik (Cuche, 2004, s. 123) belirleme yoluna gitmiştir.

İlk modern toplumlarda ulusallık içinde bir araya gelen dayanışma; din, etnik özellikler ve vatan faktörlerine dayanmaktaydı. Modern toplumlarda ise yaygın vatandaş statüsü ulusal dayanışma için yeterli bir özellik olmuştur. Geçiş toplumundan modern topluma dönüşmek için anahtar özellik olan bürokratikleşme modern toplumların tüm örgütlenmelerinde yaygın bir biçimde görülmektedir. Modern birlikler, eşitlikçi, gönüllü ve belli prosedürü izleme yönünde gelişerek (Canatan, 2017, s. 129) tüm mensuplarını ortak değerler etrafında buluşturmayı hedefler.

Modernleşme hamlesiyle, bazı toplumlarda modern yaşama gönülden bağlanma ya da bağlanmama noktasında aralarında büyük ölçüde bir uyumsuzluğun ve çatışmaların olduğu toplumun farklı grupları ya da kurumsal odakları arasında hizipleşmeye neden olduğu (Eisenstadt, 2014, s. 94-95) görülmüştür. Modernleşme söz konusu olduğunda birey ile kurum arasındaki ilişkinin radikal değişimi vurgulanmalıdır (Zijdeveld, 2013, s. 79). Kimlik eksenli modern ulus-devletlere bakıldığında; kimlik tasarımı ve kontrolünde geleneksel toplumlardan büyük ölçüde daha katı bir görünüm gözlemlenmektedir. Bilinenin aksine etno-kültürel kimlikler bu toplumlarda kesin olarak tanımlanmayarak, yeni olana ve sosyal yenilenmeye geniş yer ayrılmıştır. Etnik ayrışma ve etnik kaynaşma olguları sıkça görülmüştür. Ancak yine de grupların ya da toplulukların tepkileri olmuştur. Çağdaş devletlerin birçoğunda gözlenen kimlik talebi artışı iktidarın merkezileşmesi ve bürokratikleşmesinin bir sonucudur. Ulusal kimliğin yüceltilmesi kimlik verme olgusuna karşı sembolik bir karşıtığa neden olabilir (Cuche, 2004, s. 124). Bir anlamda kültür ya da içinde yaşanılan toplumsal yapı kolektif kimliğin nedeni olarak ifade edilebilir (Bourse & Yücel, 2015, s. 129). Gerek devlet aracılığı ile kimlik inşa edilsin gerekse modernleşmenin doğası itibariyle kimlikteki dönüşüm yaşansın modernleşme ile birlikte kurumsal alanlardaki en büyük farklılaşma ve uzmanlaşmanın en önemli yanı, birey tarafından farklı rolleri, özellikle mesleki ve politik roller ile aile ve akrabalıktaki roller arasında ele alınan ‘ayrım’dır. Bu ‘ayrım’, ilk olarak ve belki en dramatik biçimde, Sanayi Devrimi sırasında ailedeki rol ile iktisadi-mesleki roller arasında olduğu (Eisenstadt, 2014, s. 13) görülmektedir. Bu kurumlardaki değişimler doğal olarak modern bireyin kimlik inşasında önemli etkenlerin başında gelmektedir. Anthony Giddens, modern koşullarda bireysel kimlik ve küreselleşmedeki dönüşümlerin yerel ve küresel diyalektiğinin iki kutbu olduğunu düşünmektedir. Özel hayattaki değişimler çok daha kapsamlı toplumsal bağlantıların kurulmasıyla doğrudan ilişkilidir. Modernleşme insan ilişkilerine temel bir dinamizm kazandırmıştır. Giddens modern çağın yüksek kaygı çağı olduğu düşüncesine katılmamakla birlikte kaygı biçimleri ve içeriklerinin farklılaştığını ifade eder (Giddens, 2014, s. 50-51).

Modernlik ilk zamanlarda tek bir merkezden aktarılırken günümüzde, Stuart Hall’un vurguladığı gibi merkezi bir aktarım söz konusu değildir (Bourse & Yücel, 2015, s. 136). Hall’a göre modernizmin günümüzdeki etkilerine bakıldığında; yüzyılları aşır bir insan topluluğuna bir kimlik veren kimliksel kutsallıklar ya da eski çağlardan kalma kutsallıklar (Bourse & Yücel, 2015, s. 135) bulunmamaktadır. İletişim teknolojilerinin ilerlemesi ile farklı bireysel kimliklerin ön plana çıktığı görülürken diğer taraftan merkezi aktarım yerini bireyselliğe ve evrensel değerlere bırakmıştır.

Max Weber’e göre modern toplumun örgütsel yapısını belirleyen karakteristik özellikler; karmaşık yapıda kurumlar, dayanışmanın ön planda olduğu nitelikli işgücü, kültürel olarak yönlendirilmiş kurumların varlığı ve belli başlı dayanışmacı olarak nitelenen grupların zayıflaması ve akrabalık ilişkilerinin öneminin azalması (Eisenstadt, 2014, s. 19) olarak sıralanabilir. Toplumsal iş bölümündeki gönüllük esaslı birtakım kimliklerin modernleşme ile birlikte profesyonelleştiği görülmektedir. Toplumsal kurumlarda ve bu bağlamda bunları karşılayan kimliklerde evrensellik ilkesi ön plandadır.

3. Sonuç

Genel kabul görmüş kavramlar ve ortak değerler üzerinden toplumsal değişimler bireyler üzerinde etkili olmaktadır. Ortak değerler sonucu oluşan kurumların bireyin kimlik inşasındaki rolü belirleyicidir. J. Habermas'a göre her türlü düzen ve kurumun uygulama alanı bulmak ve varlığını sürdürebilmek için, insan bilincinde meşrulaşması sistemin varlığı ve sürdürülmesi için gereklidir (Habermas, 2002, s. 8). Modernleşmeyi teknolojik ilerlemenin ön koşulu olarak gören toplumlar modern bireyin kimlik inşasını ön şart olarak kabul etmişlerdir. Modernleşme sanayileşme sonrası modern devletler aracılığıyla geleneksel toplumlara çeşitli zorlamalarla yayılmaya çalışılmıştır. Bunun başlıca sebebi sanayileşme ile birlikte artan hammadde ihtiyacı olmuştur. Modern devletler, kendilerini güvenceye almak için ulus devletlerin inşasına öncülük ederken bu sürecin devamlılığı için bu modele uygun kurumları da dayatmıştır. Gelişen teknoloji ve yaygınlaşan dijital iletişim platformları aracılığıyla bireysel kimlik inşası ortak kültürden etkilenir olmuştur. İçinde yaşanılan toplum ve aile ile birlikte bireyin gündelik hayatında etkileşim içinde oldukları da önem kazanmıştır.

Modern toplumlarda birey geleneksel toplumlardan fazla imkânlarla sahip olması nedeni ile farklı toplumsal süreçlere maruz kalabilmektedir. Bireyin yaşantısında meydana gelen bu durum kimliğin inşasında önemli rol oynamaktadır. Modern toplumdaki değişim ve hareketlilik sadece bireylerin ve ailelerin nispeten verili ve sabit toplumsal konumları, statüleri bağlamında hareketler değildir. Yaşanan hareketlilik içerisinde yeni girişimcilik türlerinin, işçi kuruluşları, siyasi ve idari örgütlenmeler ile bunlara benzer konumlandırmaların yeni ölçütlere göre değerlendirilmesinin bir sonucu olarak yeni türde toplumsal konumlanmalar (Eisenstadt, 2014, s. 20) ya da karşıtlıklardan doğan konumlanmalar da oluşabilmiştir. Modernleşme ile birlikte çeşitli toplumlarda oluşan ulus-devlet inşa sürecinde zaman zaman sorunlu alanlarla karşılaşmış, bu da beraberinde farklı kolektif kimliklerin oluşmasına neden olmuştur. Örneğin kolektif olarak yaşanmış bir adaletsizlik duygusu, ayrımcılık görmüş bir grubun üyelerinde güçlü bir kolektif aidiyet duygusuna yer verebilir. Bir grupla özdeşlik, tanınma kavgasında toplu dayanışmanın zorunluluğu ölçüsünde talep görecektir. Ancak burada yadsınmış ya da olumsuz bakılmış bir kimlikten, kendisi de katı kalacak başka bir kimliğe gömülme tehlikesi bulunmaktadır; tıpkı baskın grup kimliği gibi azınlık grubu bireyinin onda kendisini salt biçimde göreceği, tersi durumda hain olarak bakılacağı bir kimliğe düşme riski gibi. Bu durum, bazı durumlarda bütün diğer sosyal kimliklerini silecek ölçüde bir etno-kültürel kimliğe hapsolme olgusu, bireysel kişiliğini inkâr boyutuna giderek bireyde yozlaştırma etkisine de neden olabilir (Cuche, 2004, s. 125). Kimlikte meydana gelen bu yozlaşma daha ziyade kapalı ve ilkel toplumlarda görülmektedir. Günümüzde kimliklerin oluşumuna ya da bireylere ve topluluklara bakıldığında içinde yaşadıkları toplum karşısında edilgen olmadıklarını görürüz. Her birey içinde bulunduğu topluluğun ona aktardığı modeli, kendi kişiliği ve bireysel tarihi doğrultusunda yorumlar (Bourse & Yücel, 2015, s. 140). Bauman'a, 'bireyselleşmenin' gemi azıya aldığı dünyada kimlikleri karma nimetler olarak nitelendirmektedir (Bauman, 2017, s. 44).

Bir topluluğun kimliğinin, kolektif kimlik ya da etnik kimlik olarak nitelendirilmesinde önemli olan bu kimliklerin; kurguya, tarihsel olarak oluşturulmuş, inşa edilmiş temsiller sistemine dayanmasıdır. Tarihin sonuna ilişkin felsefi tartışmalarda da dile getirdiği üzere kolektif kimliğin yüklendiği toplumlar, tarihsel niteliklidir; bu nedenledir ki tarihin sonu, haklı olarak cemaatlerin sonu olarak anlaşılabilir. Cemaatlerin dolayısıyla tarihin sonunun gelip gelmediği tartışmaya açıktır. Modern uygarlık ile egzotik toplumların karşılaştırılmasını değerlendiren Levi Strauss (1977), toplumlarda temel bir kimlik olmadığını, her toplumun kimliğini birtakım parçalara böldüğünü ve bunların sonucunun da kültürel sorun olduğunu vurgulamaktadır. Stuart Hall (1993), ulusal kimlikler her ne kadar saflık iddiasıyla sunulsa da kurmaca olduklarını (akt. Bilgin, 1994, s. 65-66) ifade eder. Bauman; post modernlik, geç modernlik, ikinci ya da hiper modernlik şeklinde nitelenen durumun mevcut şeklini tanımlamak için 'akışkan modernizm' kavramını kullandığını ifade eder. Modernleşmeyi akışkan yapan onun kendini ilerleten, güçlendirici ve zorlayıcı özelliği olduğunu belirterek; 'katı olan her şeyi çözmek' modernleşmenin başlangıcından beri doğasından gelen

tanımlayıcı özelliği olduğunu vurgular. Bauman'a göre eriyen ve kalıcı olmayan formların yerine erimeye karşı ne fazla ne az duyarlılığa sahip, dolayısıyla aynı derecede kalıcılıktan uzak formlar gelmiştir (Bauman, 2015, s. 13-14). Bunun başlıca nedeni ise dijital iletişim araçları ve teknolojinin yaygınlaşmasıdır. Akışkan modernizm ifadesi bir yerde modern çağın sonuna geldiğini tarif etmektedir. C. Wright Mills içinde bulunulan çağı modern çağ olarak nitelenmesine rağmen farklı ifadelerle modernitenin sonuna geldiğini düşünmektedir. Modern çağ içerisinde insan kendine yönelim vermeye çalıştığında eski beklentilerin ve tahayyüllerin birçoğunun tarihsel olarak koşullandırılmış olduğunu görmektedir. Mills'e göre Orta Çağ'dan Modern Çağ'a doğru gerçekleşen büyük dönüşümde yaşananlar insanın çevresinde olan biteni açıklamasına yardımcı olurken yolunu şaşırmasına da neden olduğunu ifade etmiştir (Mills, 2016, s. 218). Bu görüşler modernizmden postmodern bir eleştiriye geçişin ifadesi olarak kabul edilebilir.

Kaynakça

- Bauman, Z. (2017). *Kimlik*. (M. Hazır, Çev.). Heretik yayıncılık.
- Bauman, Z. (2015). *Akışkan modern dünyada kültür*. (İ. Çapcıoğlu & F. Ömek, Çev.). Atıf yayınları.
- Bennett, A. (2013). *Kültür ve gündelik hayat*. (N. Tokdoğan, B. Şenel & U. Y. Kara, Çev.). Phoenix yayınevi.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. Aşınakitap yayınları.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal bilimlerin kavşağında kimlik sorunu*. Ege yayınları.
- Bocock, R. (2005). The cultural formations of modern society. in s. hall, & b. gieben (Eds.), *formations of modernity* (pp. 229-274), Open University.
- Bourse, M. & Yücel H. (2017). *Kültürel çalışmalarını anlamak*. (H. Yücel, Çev.). İletişim yayınları.
- Canatan, A. (2017). *Bir Amerikan sosyoloğu Talcott Parsons*. Çizgi kitabevi.
- Cuche, D. (2013). *Sosyal bilimler kavşağında kültür kavramı*. (T. Arnas, Çev.). Bağlam yayınları.
- Çapcıoğlu, İ. & H. Beşirli (Eds.). (2013). *Modernleşme*. Grafiker yayınevi.
- Çiğdem, A. (2015). *Bir imkan olarak modernite*. İletişim yayınları.
- Eisenstadt, S. N. (2014). *Modernleşme başkaldırı ve değişim*. (U. Coşkun, Çev.). Doğu Batı yayınları.
- Eisenstadt, S. N. (2010). *Modernity and modernization*. The Hebrew University of Jerusalem, Israel.
- Giddens A. (2014). *Modernite ve bireysel-kimlik*. Say yayıncılık.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akinhay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim Sanat yayınları.
- Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*. (M. Beyaztaş, Çev.). Bakış yayınları.
- Mills, C. W. (2015). *Sosyolojik tahayyül*. (Ö. Küçük, Çev.). Hil yayın.
- Şen, H. (2016). 3. Ünite. İçinde N. Suğur (Ed.). *Sosyolojiye giriş*. (ss. 54-71), Anadolu Üniversitesi yayınları.
- Waters, M. & Cirhinlioğlu, Z. (Ed.). (2008). *Modern sosyoloji kuramları*. (Z. Cirhinlioğlu, S. Mutlu, & R. Ercan, Çev.). Gündoğan yayınları.
- Zijderveld, A. C. (2013). *Kültür sosyolojisi: kültür sosyolojisine ve metodolojisine giriş*. (K. Canatan, Çev.). Açılım Kitap yayınevi.